

UPPVÄXTMILJÖ

Uppväxtmiljön är den del av livsmiljön som barn och ungdomar möter. En god uppväxtmiljö är en viktig förutsättning för barns och ungdomars hälsa och därmed på längre sikt för en hållbar utveckling.

Sammanfattning

Uppväxtmiljön i länet har många positiva inslag. Papporna fortsätter öka sin andel av föräldraledigheten. Merparten av länets kommuner ligger över eller i nivå med samtliga kommuner i riket när det gäller resurser i skolan. Andelen elever i årskurs 9 som är behöriga till gymnasieskolan minskar något. Andelen elever som fullföljt sin gymnasieutbildning varierar både mellan kommuner och över tid. Alkoholkonsumtionen bland unga är lägre i Västernorrland än i riket. En positiv utveckling är att andelen, både pojkar och flickor, som inte konsumerar alkohol har ökat. De som använder alkohol ökar däremot sin konsumtion. Att ungdomar använder tobak och narkotika är mindre vanligt i länet än i riket. Utmaningen att hejda utvecklingen av övervikt bland barn och unga kvarstår. Även ökningen av den psykiska ohälsa som rapporteras bland unga i landet och länet måste uppmärksammas. Två orsakssamband pekas ut, problem i skolan och svårigheter kring ungdomars inträde på arbetsmarknaden. Andelen familjer med en inkomst under socialbidragsnormen är lägre i Västernorrland än i riket.

Familj

Av de 105 913 barn som under 2006 föddes i Sverige var 2 462 nya västernorränningar.¹ I länet är det genomsnittliga antalet barn och ungdomar (upp till 21 år) 1,8 per familj. Merparten av barnen, 73 procent, bor med sina ursprungliga föräldrar. Antal separationer per 100 barn är 3,14. Länet ligger på ungefär samma nivå som riket när det gäller antal barn per familj och separationer. En tydlig skillnad finns när det gäller andelen barn med utländsk bakgrund som i länet är sex procent och i riket 15 procent.²

Föräldraförsäkring

De allra flesta barn har idag föräldrar som förvärsarbetar och grundtankarna bakom föräldraförsäkringen är att möjliggöra kombinationen förvärsarbete och familjeliv men också att medverka till jämställdhet mellan könen. Föräldrar har totalt 480 dagar med föräldrapenning som kan användas till dess att barnet fyllt åtta år eller har avslutat det första skolåret. Vid gemensam vårdnad har föräldrarna rätt till hälften var. När föräldrapenningdagar infördes 1974 tog papporna ut 0,5 procent av dagarna. Idag är andelen drygt 20 procent och en fördubbling har skett de senaste tio åren.³ Västernorrländska pappor blir allt bättre på att ta ut föräldradagar och länet har jämfört med riket en större ökningstakt, se tabell 3.1. Många föräldrar har angett ekonomiska skäl till att papporna, som oftast tjänar mer, inte stannar hemma med barnen. Under 2006 höjdes taket i föräldraförsäkringen och det går nu att tjäna upp till 403 000 kronor om året och få ut 80 procent av lönen. Höjningen har inte haft någon större effekt enligt den analys som Försäkringskassan gjort efter det första halvåret.⁴

¹ Statistiska centralbyrån, befolkningsstatistik

² Statistiska centralbyrån, Barn och deras familjer 2005. Demografiska rapporter 2006:3

³ www.forsakringskassan.se

⁴ Riksdag & Departement nr 10/07

Tabell 3.1 Pappors andel av föräldrapenninguttag (procent)

År	Västernorrland	Riket
2000	12,9	12,4
2001	13,5	13,8
2002	15,8	15,5
2003	18,1	17,2
2004	19,0	18,7
2005	19,9	19,5
2006	21,5	20,6

Källa: Försäkringskassan i Västernorrland

Tjänstemännens centralorganisation (TCO) har utvecklat ett pappaindex som bygger på Riksförsäkringsverkets statistik. Om pappan och mamman delar lika på föräldraledigheten blir indexvärdet 100. Om mamman använder en större andel av dagarna blir värdet lägre än 100, om pappan utnyttjar en större andel blir värdet högre än 100. Enligt detta index ligger Västernorrland på sjätte plats av rikets län. Om ökningstakten fortsätter vara densamma för pappors föräldraledighet så visar TCO:s beräkning att det dröjer till 2023 innan mammor och pappor tar ut lika mycket föräldraledighet.

Tabell 3.2 Pappaindex

År	Västernorrland	Riket
2002	27,4	25,8
2003	31,8	29,4
2004	33,7	32,3
2005	35,3	34,0
2006	38,6	36,3

Källa: Tjänstemännens centralorganisation

Inom ramen för tillfällig föräldrapenning finns vård av sjukt barn. Där börjar fördelningen bli något jämnare mellan könen. Cirka 60 procent av dagarna tas ut av mammor och 40 procent av pappor.⁵

Utbildning

En skola av god kvalitet är av största betydelse för barns och ungdomars uppväxtmiljö. Med kvalitet avses i detta bokslut personalresurser, utbildningsresultat och elevernas trivsel. Skolans kvalitet är sannolikt också av stor betydelse för att locka barnfamiljer att flytta till länet.

⁵ www.forsakringskassan.se

Personalresurser i skolan

Nedan redovisas jämförelsetal från SCB:s enhet för skolstatistik vad gäller personalresurser. Jämförelser kring skolan görs på kommunnivå. Merparten av länets kommuner ligger över eller i nivå med samtliga kommuner i riket när det gäller resurser i skolan.

Tabell 3.3 Personalresurser i skolan läsåret 2004/05

	Härnösand	Kramfors	Sollefteå	Sundsvall	Timrå	Ånge	Örn-sköldsvik	Samtliga kommuner
Förskola								
Barn/avd	15	15	17	18	22	15	18	17
Inskrivna barn /årsarbetare	5,4	5,3	5,2	5,2	5,3	4,7	5,2	5,2
Andel årsarbetare med högskoleutbildning	73	60	56	46	46	37	63	51
Grundskola								
Antal lärare/100 elever	7,7	8,9	6,8	9,1	7,4	8,3	8,7	8,2
Andel lärare med pedagogisk högskoleexamen	92	91	84	86	88	79	91	86
Gymnasieskola								
Antal lärare/100 elever	9,3	8,6	8,6	9,0	7,0	8,2	9,0	8,3
Andel lärare med pedagogisk högskoleexamen	76	77	79	81	82	72	80	79

Källa: www.skolverket.se

Trivsel i skolan

Skolan är barns och ungdomars arbetsplats och det är av stor betydelse att de trivs i den miljö som omger dem. De flesta unga i länet trivs mycket bra eller ganska bra i skolan. I årskurs 9 är det 76 procent av pojkarna och 73 procent bland flickorna som anger att de trivs. Ingen skillnad kan ses mot föregående undersökning år 2003. En utmaning är de sju procent av pojkarna och nio procent av flickorna som uppger att de inte trivs i skolan.⁶

I årskurs 2 i gymnasiet svarar 84 procent av pojkarna och 85 procent av flickorna att de trivs bra eller mycket bra i skolan.⁷ Jämfört med 2004 års undersökning har andelen som trivs i skolan ökat med fyra procentenheter för flickorna.

En positiv trend är att ungdomarna i årskurs 9 i grundskolan uppger mindre skolk än vid tidigare undersökningar. Andelen som uppger att de skolkar en gång i månaden eller oftare är

⁶ Landstinget Västernorrland, Drogvanor årskurs 9 2005 Västernorrlands län. Ledningsstaben Hälsa- och sjukvård Rapport nr 8, 2006.

⁷ Landstinget Västernorrland, Drogvanor årskurs 2 på gymnasiet 2006

lägre i Västernorrland än i riket. I gymnasiet anger var femte pojke och var fjärde flicka att de aldrig skolkat.⁸

En viktig faktor för att skapa bra miljö i skolan är att arbeta mot diskriminering och kränkande behandling i skolan. Denna skyldighet fastställdes i lag 2006.⁹ Nio av tio elever i årskurs 2 i gymnasiet anger att de inte har blivit mobbade under senaste året.¹⁰

Utbildningsresultat

Tillgång till kunskap och utbildning bidrar till ungas självkänsla och framtidstro och är en viktig bestämningsfaktor för framtida hälsa. Bristande kunskaper är en belastning som begränsar möjligheter till utbildning, delaktighet i samhället och ett självständigt liv. Arbetsmarknadens krav på utbildning har ökat och de arbeten som inte kräver utbildning minskar kontinuerligt.

Två viktiga indikatorer för att följa utvecklingen i länet är andelen unga som är behöriga till gymnasiestudier respektive andelen som fullföljt sina gymnasiestudier. Tyvärr ses en minskning av andelen elever i årskurs 9 som är behöriga till gymnasieskolan 2006 jämfört med 2004.¹¹

Tabell 3.4 Andel i årskurs 9 som är behöriga till gymnasieskola (procent)

Kommun	Behöriga 2003/2004	Behöriga 2004/2005	Behöriga 2005/2006
Härnösand	92	90	90
Kramfors	94	87	91
Sollefteå	91	90	87
Sundsvall	86	86	87
Timrå	92	89	86
Ånge	92	86	86
Örnsköldsvik	94	92	90
Riket	90	89	89

Källa: www.skolverket.se

Alla gymnasieprogram, med undantag för individuella programmet, är treåriga. För att få slutbetyg krävs att eleven betygsatts i alla kurser som ingår i studieplanen. Detta gör att det ibland kan ta längre tid än tre år att få slutbetyg. Elever kan också ha varit frånvarande på grund av utlandsstudier eller sjukdom och några kan ha bytt program. Därför redovisas en genomströmningstid på fyra år. När det gäller andelen unga som fullföljt sin gymnasieutbildning finns variationer mellan kommunerna vilket framgår av tabell 3.5.¹²

⁸ *Ibid*

⁹ Lag 2006: 67 Om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever.

¹⁰ Landstinget Västernorrland, *Drogvanor årskurs 2 på gymnasiet 2006*

¹¹ www.skolverket.se

¹² www.skolverket.se

Tabell 3.5 Andel elever med fullföljd gymnasieutbildning (procent)

Kommun	Fullföljt utbildning inom 4 år totalt 2003/2004	Fullföljt utbildning inom 4 år totalt 2004/2005	Fullföljt utbildning inom 4 år totalt 2005/2006
Härnösand	78	76	77
Kramfors	73	83	82
Sollefteå	74	72	77
Sundsvall	60	72	66
Timrå	75	75	82
Ånge	66	76	65
Örnsköldsvik	85	80	85
Riket	72	75	75

Källa: www.skolverket.se

Informellt lärande

En del av de färdigheter och kunskaper som är viktiga för ungdomar, kan de också lära sig inom andra arenor än skolan. Föreningar av olika slag möjliggör träning i ledarskap, medverkan i projekt ger insikter i processer, planering, mötesteknik med mera. Ungdomar från Sollefteå kommun deltar i hög utsträckning i nationella och internationella ungdomsutbyten, vilket i många fall ökar intresset för samhällsfrågor och ger nya perspektiv på deras egen livsmiljö. Gymnasieskolorna i Ånge och Örnsköldsvik framstår också som goda exempel när det gäller interkulturellt lärande och utbyte med andra länder.¹³ Ungdomar som genom olika former av internationalisering skaffar sig språkkunskaper och interkulturell kompetens utgör en resurs för länets näringsliv.

Levnadsvanor och hälsa

Vikt och fysisk aktivitet

Även om merparten av länets barn är friska, normalviktiga och rör på sig kan man se en mycket oroande utveckling med ökande överviktsproblematik under de senaste tjugo åren. Denna utveckling följer samma trend som landet i övrigt och utvecklingen i andra industrialiserade länder. Enligt en studie från Statens folkhälsoinstitut i fyra kommuner i landet rapporteras nu ett möjligt trendbrott.¹⁴ Detta trendbrott har ännu inte registrerats i Väster-norrland. Problemet med övervikt bland barn och unga kvarstår. Ett uppföljningssystem för registrering av BMI¹⁵ har utvecklats i länet. Registreringen sker inom barnhälsovården vid fyra års ålder, vid skolsköterskornas hälsosamtal i förskoleklass, årskurserna 4 och 7 samt i

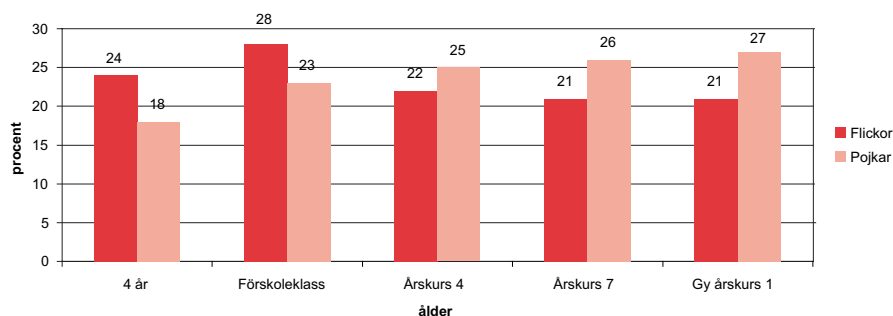
¹³ www.bobergsgymnasiet.se, www.park.se, www.nola.ornskoldsvik.se

¹⁴ Statens folkhälsoinstitut. Projektet "Övervikt bland barn – nytt system för nationell uppföljning" Karlstad, Umeå, Västerås och Ystad. 2007.

¹⁵ BMI Body Mass Index är kroppsvikten i kilo dividerat med längden i meter i kvadrat, BMI=kg/m². BMI 25-29.9 definieras som övervikt och över 30 fetma. Detta gäller vuxna. För barn är gränserna för övervikt och fetma både ålders- och könsspecifika. En tabell över gränserna för barn finns på www.vardguiden.se

gymnasiet årskurs 1. Av figur 3.1 framgår att flickor är mer överviktiga än pojkar i lägre åldrar och att andelen överviktiga minskar med stigande ålder. För pojkar sker en kontinuerlig ökning av andelen överviktiga.

Figur 3.1 Andel västernorrländska barn och unga med övervikt och fetma (procent)

Källa: Landstinget Västernorrland. Epibarn 2006.

Nära kopplat till övervikt är bristen på fysisk aktivitet. Skolidrott, fritidsaktiviteter och ett personligt ansvar för sin hälsa är viktigt men också de förändringar i barns och ungas närmiljö som lockar till och ger möjligheter för vardagsmotion. I föregående livsmiljöbokslut lyfte många föräldrar fram behovet av säkra gång- och cykelvägar i anslutning till skolorna. Bland annat har Sundsvalls kommun i infrastrukturplaneringen gett trafiksäkerhetsproblem längs skolvägar högsta prioritet. Arbetet har påbörjats under 2006 och fortsätter 2007 och 2008.¹⁶

Ett annat initiativ har tagits i Örnsköldsviks kommun där man i översiktsplanen lyfter fram värdet av skolornas närnaturområden ur ett hälsoperspektiv. Dessa områden är viktiga lärmiljöer för barn och unga som ger möjlighet till utevistelse, fysisk aktivitet, naturkänsla och upplevelser. Översiktsplanen anger att skolans intresse i dessa områden väger tungt och att samråd med skolorna alltid måste ske vid planering som berör dessa områden.¹⁷

På fritiden har ungdomsidrotten stor betydelse. I genomsnitt sker 625 sammankomster per dag, varje dag året runt, anordnade av idrottsföreningar i länet. Varje sammankomst omfattar i genomsnitt åtta ungdomar vilket innebär att omkring 5000 ungdomar i länet varje dag deltar i någon idrottsaktivitet.¹⁸

Idrottsrörelsen har också engagerat sig i problemet med övervikt och fetma. Projektet ”Full fart i livet” sker i samarbete med skolhälsovården och idrottslärarna. Målet är att hos överviktiga ungdomar grundlägga goda vanor när det gäller mat och kontinuerlig fysisk aktivitet.¹⁹

För att främja möjligheter för barn, ungdomar och vuxna med funktionshinder att utöva idrott och motion utifrån sina egna förutsättningar finns verksamhet inom Västernorrlands handikappidrottsförbund. Genom kontinuerliga besök i länets skolor ges möjlighet för funk-

¹⁶ Sundsvalls kommun Eva Forslund

¹⁷ Översiktsplan Örnsköldsviks kommun

¹⁸ Västernorrlands Idrottsförbund Årsredovisning 2006.

¹⁹ Ibid

tionshindrade unga att prova på olika idrotter. Exempelvis finns numera flera lag i rullstols-curling, fotbollslag för utvecklingsstörda, kälkhockey med mera. Förbundet har också sport-utrustning för uthyrning.²⁰

Tobak, alkohol och narkotika

Undersökningar om ungdomars drogvvanor görs regelbundet i länet. Vartannat år sker en totalundersökning bland länets niondeklassare²¹ och vartannat år bland gymnasieungdomar i årskurs 2 och 3.²²

Tobak

Det är färre ungdomar i Västernorrland som röker jämfört med riket. Andelen som uppger att de röker varje dag har kontinuerligt minskat och endast fem procent av flickorna och två procent av pojkarna i årskurs 9 uppger detta. Andelen som anger att de aldrig rökt har ökat både bland pojkar och flickor. Av pojkarna är det 45 procent och av flickorna 51 procent som anger att de aldrig rökt. Snus brukas varje dag av 14 procent av pojkarna och sex procent av flickorna.

I gymnasiet årskurs 2 har andelen som svarar att de röker varje dag eller nästan varje dag minskat och uppgår nu endast till några få procent. Däremot är andelen som röker i samband med fest mer än 20 procent. Var femte pojke och var tionde flicka uppger att de snusar varje dag.

Alkohol

Av ungdomarna i årskurs 9 uppger 56 procent av pojkarna och 62 procent av flickorna att de är alkoholkonsumenter. Andelen konsumenter har sjunkit sedan 2003 års undersökning med fem procentenheter bland pojkarna och tio procentenheter bland flickorna. Andelen alkoholkonsumenter är betydligt lägre i Västernorrland än i riket. Däremot är det fler i länet som uppger att de konsumerat hembränd sprit jämfört med riket. Även i gymnasiet årskurs 2 har andelen som inte konsumerar alkohol ökat liksom den grupp som anger den högsta konsumtionen.

Alkoholbruket bland ungdomar verkar således bli allt mer polariserat. De som dricker alkohol dricker mer än tidigare, samtidigt växer gruppen som inte dricker alls. Ett resultat av att vissa av ungdomarna har hög konsumtion är fler fall av alkoholförgiftning. Vid Barn- och ungdomskliniken, Sundsvalls sjukhus, var fyra ungdomar inlagda för alkoholförgiftning 1992. Antalet har kontinuerligt ökat och 2005 var det 61 ungdomar som behövde sjukhusvård.²³

²⁰ Västernorrlands handikappidrottsförbund, Elisabeth Byström.

²¹ Landstinget Västernorrland, *Drogvvanor årskurs 9 2005 Västernorrlands län. Ledningsstaben Hälsa- och sjukvård Rapport nr 8, 2006.*

²² Landstinget Västernorrland, *Drogvvanor årskurs 2 på gymnasiet 2006.*

²³ Landstinget Västernorrland. *Vårdstatistik.*

Narkotika

Under 1990-talet sågs en uppåtgående trend vad gällde andelen elever som provat narkotika. De senaste åren har andelen sjunkit och stabiliserats. År 2005 svarade fem procent av flickorna och fyra procent av pojkarna i årskurs 9 ja på frågan om de någon gång använt narkotika.²⁴ Andelen har sjunkit med en procentenhet sedan 2003. I gymnasiets årskurs 2 uppger elva procent av pojkarna och tolv procent av flickorna att de någon gång använt narkotika.²⁵

Psykisk hälsa

Även om de flesta barn och unga mår bra har dock många rapporter under de senaste 10 till 20 åren visat på en ökning av stressrelaterade problem och psykiska besvär/ohälsa.²⁶ Ökade tendenser till psykiska besvär/ohälsa finns hos båda könen men i högre grad hos flickor. Tidigare undersökningar i länet visar på ungefär samma nivå av stressrelaterade problem som landet i övrigt.^{27 28} Hösten 2005 gjordes 13 fokusgruppsintervjuer med 69 gymnasieungdomar i länet. I intervjuerna framkom att ungdomarna var oroliga över att allt fler unga mår dåligt psykiskt, är stressade och har dåligt självförtroende. De angav flera orsaker till detta, bland annat arbetsbelastningen i skolan, stress inför framtiden och utsatthet för kränkande behandling.²⁹

På nationell nivå bekräftas elevernas upplevelse genom den utredning som presenterades 2006 angående den ökade psykiska ohälsan bland unga.³⁰ De två huvudorsakerna till psykisk ohälsa som utredningen lyfter fram är skolans roll och arbetsmarknadens utveckling för ungdomar. Skolan har fått en ökad betydelse, dels genom prestationskrav men också tecken på att skolan inte motsvarar nya krav då många unga saknar fullständiga gymnasiebetyg eller slutar grundskolan utan godkända betyg. De arbeten som rationaliserades bort under 90-talet har för unga inneburit försämrade ekonomi, längre boende i föräldrahemmet och i vissa fall längre studier än önskvärt som alternativ till arbete.

Tandhälsa

Alla barn och unga har fri tandvård till 19 års ålder. Förbättringen av tandhälsan är ett exempel på hur en generell samhällsåtgärd kan ge stora hälsovinster. Utvecklingen av tandhälsa är viktig att följa då den är en tydlig social indikator. Utvecklingen bland barn och unga i Västernorrland under de tre senaste åren framgår av figur 3.2.

24 Landstinget Västernorrland, *Drogvanor årskurs 9 2005 Västernorrlands län. Ledningsstaben Hälsa- och sjukvård Rapport nr 8, 2006.*

25 Landstinget Västernorrland, *Drogvanor årskurs 2 på gymnasiet 2006*

26 SOU 2006:77 *Ungdomar, stress och psykisk ohälsa. Analys och förslag till åtgärder.*

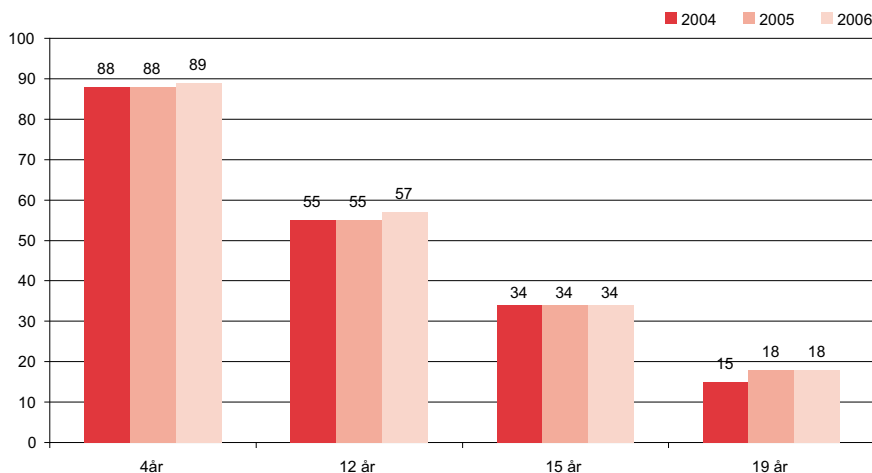
27 *Att vara ung i Timrå. LUPP-undersökning 2005. Ljungberg E. 2006*

28 *Delaktighet, hälsa och framtid. Att vara ung i Örnsköldsviks kommun LUPP-projektet 2004. Westberg A. 2005.*

29 Landstinget Västernorrland, *Länsstyrelsen Västernorrland. Rapport 10:2006. "Lyssna på oss" Rapport från intervjustudie med gymnasieungdomar i Västernorrlands län hösten 2005. Evelina Landstedt*

30 SOU 2006:77 *Ungdomar, stress och psykisk ohälsa, analyser och förslag till åtgärder*

Figur 3:2 Andel unga i Västernorrland som inte har haft hål i tänderna (procent)

Källa: Folk tandvården Västernorrland

Ekonomiskt och socialt utsatta barn

Barns hälsoutveckling såväl fysiskt som psykiskt påverkas av familjens ekonomiska villkor. Hälsoproblem är vanligare bland ekonomiskt utsatta grupper.³¹ Andelen barn som tillhör familjer med en inkomst under socialbidragsnormen är lägre i länet jämfört med riket; 5,2 procent respektive 7 procent.³² I 2004 års livsmiljöbokslut var andelen 5,3 respektive 7,5 procent.

Socialtjänstlagen kompletterades 1998 med formuleringar om barnets bästa. Utvecklingen med att införliva detta i vardagsarbetet gick de första åren sakta. Av de senaste årens tillsynsrapporter från länsstyrelsen³³ framgår att det utvecklats ett tydligare barnperspektiv i styrdokument och i riktlinjer för handläggning av försörjningsstöd/ekonomiskt bistånd i Västernorrlands kommuner. I flertalet av kommunerna har under 2006 också handläggare inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg fått utbildning kring barnperspektivfrågor.³⁴

När det gäller oro för barn och ungdom uppger fem av länets kommuner att anmälningar har ökat. Anmälningar behöver inte innebära att fler barn far illa utan kan vara ett tecken på ökad observans. Socialtjänsten bedömer utifrån dessa anmälningar behovet av utredning. Utredningsärenden kring barn har ökat i fyra kommuner.³⁵

31 Statens folkhälsoinstitut. *Folkhälsopolitisk rapport 2005*.

32 Statistiska centralbyrån, *Barn och deras familjer 2005. Demografiska rapporter 2006:3*

33 Länsstyrelsen Västernorrland. *Analys av socialtjänstens årsrapporter 2001-2005*

34 Länsstyrelsen Västernorrland. *Individ- och familjeomsorgsenkät 2006*

35 *Ibid*

De asylsökande barnen och ungdomarna som kommer utan vårdnadshavare har ökat under 2006 och varje vecka kommer cirka 30 barn till Sverige. I Västernorrland har Härnösand tio platser tillgängliga och Örnsköldsvik har erbjudit fem platser i familjehem eller liknade för ensamkommande barn.³⁶

36 Migrationsverket. Lägesrapport 2007-03-27 avseende kommunernas mottagande av ensamkommande barn

